

Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α

Εμείς και οι «άλλοι»

Η διαχείριση της εθνο-πολιτισμικής διαφορετικότητας

Η ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ του εθνικού αισθήματος, κεντρικού και απαραίτητου γνωρίσματος των εθνικών κρατών, η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας, αλλά και η επιλογή της εθνοκεντρικής και ενιαίας ανάγνωσης της ιστορίας, αντιμετώπισαν συχνά πρόσθετες δυσκολίες λόγω της παρουσίας στην επικράτεια των «διαφορετικών» εθνοπολιτισμικών συνόλων. Το κριτήριο της σύμπτωσης των πολιτικών με τα εθνοπολιτισμικά όρια, που μπορεί να συμπυκνωθεί στο αίτημα *ένα κράτος-ένα έθνος*, μετέτρεψε τις αποκλίσεις τους σε πρόβλημα και απειλή. Ούτε η συγχρονική ποικιλότητα, αλλά ούτε και η διαπολιτισμική ρευστότητα και δυναμική βρήκαν τη θέση τους στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας, ενώ οι «άλλοι» περιορίστηκαν στην αθέατη πλευρά, άγνωστοι και μακρινοί, πρόσφοροι σε κάθε είδους μυθοπλασίες. Στα περισσότερα από τα εθνικά κράτη, οι «διαφορετικοί» αντιμετωπίστηκαν ως συλλογικότητες, και εκεί, παρά τις όποιες διακινύσεις ως προς το περιεχόμενό του, καθιερώθηκε ο όρος «μειονότητα», ο οποίος δηλώνει δύο κυρίως πράγματα: τους διαφορετικούς και, ταυτοχρόνως, τους αριθμητικά λιγότερους, οι οποίοι καλούνται να υπάρξουν στο πλαίσιο ενός προδιαγεγραμμένου κάθε φορά σχήματος εξουσίας. Το πρώτο σημαντικό κρύβει, χωρίς πάντως να το καταφέρνει, μια εγγενή αξιολόγηση, μια ιεράρχηση: η επίσημη εθνοπολιτισμική φυσιογνωμία είναι η ιδεώδης και είναι ανώτερη από τη μειονοτική, η οποία, με τη σειρά της, θα όφειλε να τείνει να ευθυγραμμιστεί με την ιδανική. Κι όσο το ιδεώδες αυτό έχει περισσότερες συνιστώσες, περιλαμβάνει δηλαδή και τη γλώσσα, και τη θρησκεία, και την καταγωγή, και τη φυλή

και το φρόνημα, τόσο λιγότεροι μπορούν να ανταποκριθούν επαρκώς και τόσο περισσότεροι αποκλίνουν. Σ' αυτή τη λογική, οι αποκλίσεις από το ιδεώδες δεν αξιολογούνται, βέβαια, όλες το ίδιο: υπάρχουν οι προτιμότερες και οι δυσμενέστερες· πολλές φορές μάλιστα οι αξιολογήσεις είναι δυνατόν να αλλάζουν ανάλογα και με συγκεκριμένες διεθνείς/διμερείς/εσωτερικές συγκυρίες. Το δεύτερο σημαντικό υποενθυμίζει ότι η κυρίαρχη εθνο-πολιτισμική ομάδα, σαφώς πολυπληθέστερη από τους «διαφορετικούς» είχε την ευχέρεια να διαχειριστεί τη σχέση της μαζί τους και να επιλέγει τους κανόνες της κατανομής της εξουσίας. Όσες φορές μάλιστα το εθνο-πολιτισμικό *ανήκειν* αντιστοιχούσε και με συγκεκριμένα οικονομικά-κοινωνικά χαρακτηριστικά –και αυτό δεν ήταν σπάνιο– ο ανταγωνισμός υπήρξε ακόμη πιο έντονος, ακόμη πιο σκληρός.

Ομοίως, στα όρια της ελληνικής επικράτειας, η εθνο-πολιτισμική διαφορετικότητα αντιμετωπίστηκε, σε διάφορους βαθμούς βέβαια, ως αποκλίνουσα συμπεριφορά, ως πολιτική παραβατικότητα, ως έλλειμμα νομιμοφροσύνης. Παράλληλα, η διαχείριση της διαφορετικότητας υπήρξε ασχολία των λίγων και των «εμπίστων» ειδικών και κρατήθηκε πάντοτε έξω από ό,τι θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο «νόμιμου» προβληματισμού του πολίτη, ιδίως όταν τα χαρακτηριστικά των «διαφορετικών» προσεγγίζαν εκείνα του πληθυσμού όμορου κράτους. Όλες οι υπόλοιπες διαφορετικότητες, στο βαθμό που δεν παρουσιάζουν πολιτικό ενδιαφέρον, φολκλοροποιήθηκαν και ανακηρύχθηκαν ως νόμιμος και ευπρόσδεκτος εμπλουτισμός της εθνικής ταυτότητας.

Επί πλέον, η μελέτη και η επιστημονική ενασχόληση με τους «διαφορετικούς», της πρώτης κατηγορίας κυρίως, αντιμετωπίστηκε συχνά σαν παραβατική και η ίδια, αφού παρεμποδίστηκε ζηλότυπα, σαν να επρόκειτο να φέρει στο φως κάποια επικίνδυνα μυστικά. Το κράτος προσπάθησε να μονοπωλήσει, και ως κάποια στιγμή το κατάφερε, τόσο τη διαχείριση του μειονοτικού ζητήματος, όσο και τη δυνατότητα και το δικαίωμα παραγωγής της «πολιτικά ορθής» άποψης. Κι ενώ οι ίδιοι οι «διαφορετικοί» έλειψαν συστηματικά από το προσκήνιο, στο μέσο πολίτη συντηρείται μια θολή και συγκεχυμένη εικόνα τους, η οποία εντείνεται από τις περιοδικές και ξαφνικές χρήσεις και ανακινήσεις του μειονοτικού με τρόπο άνισο, ελλιπή και ανακλoutho. Ακόμη και σήμερα, που κάτω από το βάρος των πληθυσμιακών μετακινήσεων και των αλλαγών της τελευταίας δεκαετίας, η πολιτισμική ποικιλία στην Ελλάδα είναι και πάλι ιδιαίτερα αισθητή, και που ο καθένας αναμετράται με τον τρόπο του με τη νέα πραγματικότητα, ακόμη και τώρα, εκείνοι οι ιστορικοί, θα λέγαμε, «άλλοι» βρίσκονται στη σκιά. Και έτσι το μειονοτικό, αλλά και οι τρόποι που μπορεί κανείς να το σκεφτεί και να το συζητήσει, θέματα τόσο οικεία και αυτονόητα για όσους καθημερινά τα ζουν σε τοπικό επίπεδο, γίνονται ξένα και παράξενα για τους άλλους, για τους πολλούς. Δεν ξέρει κανείς πώς να μιλήσει για το μειονοτικό. Να πει η μειονότητα ή οι μειονότητες; Και πώς να τους ονομάσει; Αυτό που τελικά θα επιλέξει να πει, αποδίδει άραγε αυτό που καταλαβαίνει ή το συμβολίζει απλώς;

Σήμερα πάντως φαίνεται πως κάτι πάει να αλλάξει. Στο πλαίσιο της συμμετοχής στους νέους υπερεθνικούς σχηματισμούς, βλ. Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και υπό την πίεση των δημοκρατικών κινημάτων, η παραδοσιακή έννοια της κυριαρχίας του κράτους, τόσο ως προς το εξωτερικό όσο και προς το εσωτερικό, επαναπροσδιορίζεται ή σχετικοποιείται. Το ίδιο και η έννοια του εθνικού συμφέροντος. Η κατάσταση επί τόπου είναι πειστική. Οι διαφορών ειδών πιέσεις απ' έξω είναι μεγάλες. Τα πέπλα της σιωπής γίνονται όλο και πιο διάφανα... συχνά είναι σκισμένα... Οι μελέτες για τις μειονότητες πυκνώνουν. Τα δημοσιεύματα το ίδιο. Οι διεπιστημονικές καταγραφές φαίνεται ότι αρχίζουν σιγά-σιγά να αποκαθιστούν το μειονοτικό ως ένα από τα κεντρικά σημεία αναφοράς της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής ιστορίας του τόπου. Το γεγονός, ωστόσο, ότι το παλιό υποχωρεί, έστω και υπό την πίεση των πραγμάτων, καθόλου δεν σημαίνει πως το καινούριο που έρχεται να μπει στη θέση του αποτελεί λύση στα προβλήματα όπως τέθηκαν κάποτε, αλλά ούτε και στα προβλήματα όπως τίθενται σήμερα. Ακόμη κι αν η εθνο-πολιτισμική αντιπαλότητα, που σφράγισε ως τώρα, χωρίς να λαθεύει, τη σχέση με τους «διαφορετικούς», υποχωρήσει, το πρόβλημα είναι πάντα εκεί: η διαπολιτισμική επικοινωνία είναι μια πολύ δύσκολη υπόθεση, δεν μαθαίνεται από τη μια μέρα στην άλλη και το πεδίο είναι ιδιαίτερα επι-

βαρυμένο. Τα πολυπολιτισμικά διλήμματα δεν έχουν ακόμη συνειδητοποιηθεί. Οι πλουραλιστικές στρατηγικές δεν υπάρχουν. Η εγχώρια εμπειρία είναι φτωχή και η αντίστοιχη διεθνής πολύ δύσκολα προσαρμόσιμη, αφού τα ελληνικά δεδομένα φαίνονται προς το παρόν απαγορευτικά και ως προς τις δύο κύριες πελατημένες, δηλαδή και ως προς την αφομοιωτική και ως προς την πολυπολιτισμική πρόταση. Η αδυναμία εντοπίζεται στο εκπαιδευτικό, ιδιαίτερα, πεδίο, το οποίο αποτελεί και ένα από τα κατεξοχήν εργαστήρια της κοινωνικής ένταξης. Και ως προς την αφομοιωτική μεν πρόταση το πρόβλημα είναι ότι το ελληνικό σχολείο, λόγω κυρίως του ατελούς χωρισμού μεταξύ κράτους και εκκλησίας, αδυνατεί να υποδεχτεί *ίσοις όροις* τον όποιο διαφορετικό, πράγμα που επιδιώκει να κάνει το λεγόμενο *κοσμικό σχολείο*, όπως π.χ. η *école laïque* της Γαλλίας, χώρας αντιπροσωπευτικής της πρότασης αυτής. Ως προς την πολυπολιτισμική δε πρόταση, επειδή η ελληνική αντίληψη για τη σχέση μεταξύ κράτους και εκπαίδευσης, πολύ δύσκολα θα επέτρεπε στους διαφορετικούς να μορφώσουν, εφ' όσον το επιθυμούν, τα παιδιά τους σε δικά τους σχολεία, πράγμα που ισχύει, για παράδειγμα, στη Γερμανία, αντιπροσωπευτική χώρα της δεύτερης λογικής. Από την άλλη, το αίτημα της *ανοχής ή ανεκτικότητας της διαφοράς (tolérance)* που συχνά-πυκνά παρουσιάζεται να συμπυκνώνει τις πιο προωθημένες μορφές κοινωνικοπολιτικών αντιστάσεων των σύγχρονων κοινωνιών απέναντι στις ποικίλες μορφές εθνικισμού, εθνοκεντρισμού, ρατσισμού, αντισημιτισμού και ξενοφοβίας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητικό, όχι τόσο γι' αυτό που θέλει να πει, αλλά για τον τρόπο με τον οποίο το λέει. Έτσι, η ίδια η επιλογή του όρου *ανοχή*, καθώς προϋποθέτει τη γενναϊοδωρία του ανωτέρου, φανερώνει ότι η διαφορά έχει ήδη αξιολογηθεί ως κάτι το αρνητικό, το οποίο όμως, εν συνεχεία καλούμαστε να *ανεχθούμε*, και τούτο είναι προσβλητικό, τόσο για τους «διαφορετικούς» όσο και για τους εκάστοτε υπολοίπους.

Σε ένα κλίμα γενικευμένης δυσπιστίας, των μεν προς τους δε, των δε προς τους μεν, δυσπιστίας όλων προς τον επιστημονικό λόγο ελληνικό και ξένο, όταν στρατεύεται στις σκοπιμότητες, δυσπιστίας προς τους χειρισμούς των μέσων μαζικής επικοινωνίας αλλά και δυσπιστίας προς την κρατική εκδοχή, το αφιέρωμα αυτό προσπαθεί πρώτα-πρώτα να εφαρμόσει το πειστικό, νομίζουμε, επιχείρημα της αμοιβαιότητας και της συμμετρίας: Πόσο αντέχει η εθνοκεντρική οπτική όταν «εμείς» γίνουμε οι «άλλοι»; Τι θα γίνει αν, για παράδειγμα, εφαρμόσουμε τις ίδιες εθνοκεντρικές αρχές, λογικές και πρακτικές, που συνήθως κυριαρχούν, στην περίπτωση των ποικίλων «ελληνικού ενδιαφέροντος» εθνο-πολιτισμικών ομάδων; Και για να αρχίσουμε από τα απλούστερα, θα ονόμαζε ποτέ κάποιος την ελληνική βορειοηπειρωτική μειονότητα «ελληνογενείς» ή «δύλωσσους» ή «χριστιανική μειονότητα» ή «ορθόδοξη μειονότητα» (συμπεριλαμβανοντας,

στην τελευταία εκδοχή, και τους ορθόδοξους Βλάχους της Αυλώνας) στη λογική ακριβώς της περί «τουρκογενών» πρότασης για τη μειονότητα της Θράκης; Θα έδινε ποτέ δίκιο στο τουρκικό κράτος αν επέμενε ότι δεν υπάρχουν Κούρδοι αλλά «κουρδογενείς Τούρκοι», τη στιγμή μάλιστα που και η Τουρκία στηρίζεται σε μια παρόμοια, μονοπολιτισμικού τύπου, κατασκευή της εθνικής της ταυτότητας; Ποιος θα προσφώνουσε έναν Κούρδο πρόσφυγα στην Ελλάδα «κουρδογενή»; Υπάρχουν μήπως δύλωσσοι Τσιγγανογενείς; Υπάρχουν Σαρακατσανογενείς;

Το αφιέρωμα αυτό, ξεφεύγοντας από την παράδοση της μονομερούς και «κεκλεισμένων των θυρών» διαχείρισης του μειονοτικού ζητήματος, επιχειρεί να αναδείξει έναν κριτικό

λόγο και να φέρει τη συζήτηση, ως νόμιμη, στην κοινωνία. Θα ήθελε να συμβάλει στην επιστημονική διαμάχη και το διάλογο, αλλά και να στηρίξει την επικοινωνία ανάμεσα σ' εκείνους που αποφασίζουν, σ' εκείνους που μελετούν και σ' εκείνους που είναι, ίσως, οι πιο άμεσα ενδιαφερόμενοι, αφού ενδιαφερόμενοι είμαστε όλοι. Σε μια τέτοια συζήτηση, βαρύνουσα σημασία έχει βέβαια ο λόγος των ίδιων των μειονοτικών. Δυστυχώς όμως και παρά τις προσπάθειες, ο μειονοτικός λόγος δεν έγινε τελικά δυνατόν να αντιπροσωπευθεί στην έκταση που το επιδιώξαμε, αλλά μόνον εν μέρει, πράγμα που δείχνει και τις δυσκολίες του εγχειρήματος. Η τελική σύνθεση των κεμμένων αντανάκλα σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο ως προς την οπτική τους γωνία, όσο και ως προς την ένταση της κριτικής, διαφοροποιήσεις αναπόφευκτες, ίσως, όταν ένα τέτοιο πολυεπίπεδο εγχείρημα βρίσκεται στην αρχή του, αλλά και οφειλόμενες στη φύση του ίδιου του αντικειμένου. Θα θέλαμε, πάντως, να ελπίζουμε ότι οι δυσκολίες αυτές είναι δυνατόν να μετριαστούν με την επιμονή στην ενημέρωση, τον γόνιμο διάλογο και την απροκατάληπτη κριτική. Στον απαραίτητο πολλαπλασιασμό των μελετών για τις μειονότητες αναφέρεται η Jane Cowan, ώστε ν' αρχίσουν σιγά-

σιγά να σκιαγραφούνται οι πολλαπλοί τρόποι με τους οποίους οι ομάδες συμμετέχουν στα αλληλοδιαπλεκόμενα εθνοπολιτισμικά «εμείς». Σ' αυτό, η σύγχρονη ανθρωπολογική σκέψη και μέθοδος μπορούν να παίξουν έναν ιδιαίτερο ρόλο, μέσα από την εξοικείωση στην καταγραφή της «από τα κάτω» τοπικής άποψης, αντίπαλης συχνά προς την επίσημη, και μέσα από τις ανταλλαγές με τους συγγενείς γνωστικούς κλάδους όπως η ιστορία, η γεωγραφία, η ψυχολογία, η οικονομική και η πολιτική επιστήμη. Ο Γιώργος Αγγελόπουλος συνεχίζει αυτό το πρώτο γενικό μέρος του αφιερώματος με αναφορές στην εμφάνιση, τη σημασία και την εξέλιξη του περιεχομένου του όρου *εθνοτική ομάδα* (ethnic group) και των συναφών του, τη χρήση του από κλασικούς πλέον συγ-

γραφείς, τα επιστημολογικά του όρια καθώς και τα προβλήματα μεταφοράς τους στην ελληνική πραγματικότητα. Το ιστορικό της νομικής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, η σχέση μεταξύ εθνικού και διεθνούς δικαίου και τα προβλήματα που άπτονται της εφαρμογής τους, εξετάζονται στο κείμενο του Κωνσταντίνου Τσιτσέλη, ενώ ο Αλέξης Ηρακλείδης επιχειρεί μια κριτική προσέγγιση στην ελληνική μειονοτική-εθνοτική πολιτική κατά το δεύτερο μισό του αιώνα μας, υπογραμμίζοντας τις αγυλώσεις της και τα αίτια τους, όπως και τα χαρακτηριστικά της μετά το 1991 στροφή. Προς την ίδια κατεύθυνση φωτίζεται και μια άλλη σκοπιά της αναχρονιστικής αλλά και επιζήμιας διαχείρισης του μειονοτικού ζητήματος, μέσα από το κείμενο του Χάρη Παμπούκη σχετικά με το άρθρο 19, εδ. 1 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας, με χρήση του οποίου μπορεί να επιβληθεί στέρηση της ελληνικής ιθαγένειας σε όσους «...αλλογενείς εγκαταλείπουν την επικράτεια χωρίς πρόθεση επανόδου». Στον τρόπο που δομείται στη χώρα μας ο *μειονοτικός λόγος*, υπό τη διπλή του έννοια, του *ζητήματος* δηλαδή, αλλά και της *εκφοράς*, αναφέρεται ο Δημήτρης Χριστόπουλος. Το δεύτερο μέρος του αφιερώματος, που εξετάζει πιο συστημα-

τικά το εκπαιδευτικό πρόβλημα της μειονότητας της Θράκης, εισάγει ο Γεράσιμος Κουζέλης, ο οποίος επιχειρώντας αρχικά να δοκιμάσει την ισχύ και την πειστικότητα της εθνοκεντρικής επιχειρηματολογίας, προτείνει αλληπάλληλες μεταφορές στις συνθήκες εκείνες όπου το ελληνικό στοιχείο κατέχει το ρόλο του εθνο-πολιτισμικά διαφορετικού (Έλληνες μετανάστες στη Γερμανία) ή και της νομικά αναγνωρισμένης ιστορικής μειονότητας (Ελληνική μειονότητα της Πόλης). Καθώς, εν συνεχεία, επικεντρώνεται περισσότερο στην, κατ' ευφημισμό, σχολική εκπαίδευση της μειονότητας της Θράκης, εκφράζει, αν και πολύ σύντομα, τις αδυναμίες, τους περιορισμούς και τις αντιφάσεις του προσανατολισμού προς την διαπολιτισμική εκπαιδευτική πρόταση, η οποία, εις βάρος της πολυπολιτισμικότητας, συμπλέει με την κυρίαρχη στις μέρες μας κοινωνική στρατηγική αδρανοποίησης των συλλογικοτήτων.

Τους λόγους για τους οποίους η εκπαίδευση των παιδιών της μειονότητας της Θράκης αποτυγχάνει να εκπληρώσει τους ίδιους της τους στόχους, επιχειρεί να αναλύσει η Ευαγγελία Τρέσσου, υπογραμμίζοντας την απόσταση ανάμεσα στα πραγματικά δεδομένα και την ακολουθούμενη εκπαιδευτική τακτική. Στο ίδιο θέμα τοποθετείται, με έναν ιδιαίτερα διαυγή και διαφωτιστικό τρόπο, η συλλογική εργασία που υπογράφει ο «Όμιλος Φίλων του Ν. Ράπτη», από τη σκοπιά της πολύχρονης πείρας και ανταλλαγής μεταξύ των εκπαιδευτικών διαφόρων βαθμίδων, οι οποίοι έχουν βιώσει και βιώνουν το πρόβλημα καθώς παρακολουθούν τα παιδιά από το ένα εκπαιδευτικό σκαλοπάτι στο άλλο. Τέλος, το ίδιο εκπαιδευτικό πρόβλημα τις αντιφάσεις και τα αρνητικά του αποτελέσματα από τη σκοπιά της ίδιας της μειονότητας, έρχεται να παρουσιάσει το κείμενο του Ιμπράμ Ονσούνγλου, το οποίο περιγράφει μια εκπαιδευτική πρακτική, συχνά παράλογη, παγιδευμένη όπως είναι ανάμεσα στις εξωτερικές πολιτικές Ελλάδας και Τουρκίας.

Η απόπειρα του ελληνικού υπουργείου παιδείας να συγγράψει και να προτείνει τουρκικά σχολικά εγχειρίδια για τον μαθητικό πληθυσμό της μειονότητας και το πλαίσιο το οποίο καθόρισε την κατάληξη της προσπάθειας αυτής περιγράφονται από την Πηνελόπη Στάθη, η οποία εν συνεχεία, από κοινού με την Ευαγγελία Τρέσσου, αναφέρεται στο κεντρικό ζήτημα της προετοιμασίας του διδακτικού προσωπικού που στελεχώνει τη μειονοτική εκπαίδευση και ορισμένα από τα προβλήματα και τις ανεπάρκειές της. Την εμπειρία ενός σύντομου κύκλου επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών των μειονοτικών σχολείων περιγράφει το κοινό κείμενο της Άννας Φραγουδάκη, της Θάλειας Δραγώνα και της Αλεξάνδρας Ανδρούσου, το οποίο επιβεβαιώνει το πρόβλημα, αναδεικνύοντας ειδικότερα τις στάσεις και τις αντιστάσεις που καταγράφονται στο συγκεκριμένο αυτό συντελεστή της μειονοτικής εκπαίδευσης.

Μια κριτική στα στερεότυπα που επιστρατεύονται για να

εξυπηρετήσουν την εθνοκεντρική οπτική αλλά και για να αποσιωπήσουν ή να διαστρεβλώσουν τα κεντρικά πολιτικά συμφραζόμενα της μειονοτικής εκπαίδευσης, αποτελεί το κείμενο της Σεβαστής Χρηστίδου-Λιοναράκη, ενώ εκείνο του Στέλιου Χιωτάκη, με την αναφορά του στην περίπτωση της Ρόδου, έρχεται να συμβάλει στην πληρέστερη αντίληψη της πολυμορφίας της μουσουλμανικής παρουσίας στη χώρα. Το άρθρο της Γεωργίας Πετράκη, με το οποίο και ολοκληρώνεται το δεύτερο και κύριο τμήμα του αφιερώματος που σχετίζεται με τη μειονότητα της Θράκης και τα συγγενή με αυτήν ζητήματα, φωτίζει τις δυσκολίες της κοινωνικής ένταξης της μειονότητας στην περίπτωση της δευτερογενεοποίησης της απασχόλησής της, είτε αυτή συνδέεται με εσωτερική μετανάστευση είτε όχι, όπως και του παράλληλου εγκλωβισμού της στα δυσμενέστερα τμήματα της αγοράς εργασίας. Το τρίτο και τελευταίο μέρος εισάγει η Όλγα Προφίλη, με την αναφορά της στις πολιτικές και τη δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που στόχο έχουν τη διατήρηση και την υποστήριξη των μειονοτικών γλωσσών. Μια αρκετά ενδιαφέρουσα και εξαντλητική καταγραφή της πολυγλωσσίας στην Ελλάδα, όχι αναγκαστικά συνδεδεμένης με πολιτικές κατασκευές, επιχειρεί η περιδιάβαση του Λάμπρου Μπαλτσιώτη, η οποία μας οδηγεί στην «ανακάλυψη» της γλωσσικής ποικιλότητας του εθνικού χώρου της ελληνικής γλώσσας. Το αφιέρωμα συνεχίζει μία μελέτη της Δώρας Λαφαζάνη, στην οποία επιχειρεί να αναλύσει το δυναμικό χαρακτήρα του εθνο-πολιτισμικού *ανήκειν* στην περιοχή της ανατολικής Μακεδονίας, να διακρίνει τις χρήσεις της *εντοπιότητας* ως αρνητικής ή θετικής προϋπόθεσης της κοινότητας και να εντοπίσει τα πεδία της επί τόπου διαχείρισης της ταυτότητας. Στο τελευταίο κείμενο, ο Gilles de Rapper παρουσιάζει αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας που πραγματοποίησε σε χωριά της αλβανικής παραμεθορίου, με την Ελλάδα, ζώνης. Κι εκεί, όπως και από την από δω πλευρά των συνόρων, οι Αλβανοί, αυτή τη φορά πρόσφυγες, που το 1924 με τις ανταλλαγές πληθυσμών εγκατέλειψαν τα χωριά τους στην περιοχή Καστοριάς, αναφέρονται στο δικό τους παρελθόν επαναλαμβάνοντας, από μια άλλη σκοπιά, τη γνώριμη και κοινή σε πολλούς διαδικασία της φαντασιακής συγκρότησης και κατασκευής της κοινότητας.

*Δώρα Λαφαζάνη
(σε συνεργασία με την
Συντακτική Επιτροπή)*